

Propozycja wytycznych programowych nauczania języka śląskiego i kultury śląskiej

WERSJA: STYCZEŃ 2025

Katowice 2024

Wstęp i zaproszenie do współpracy

Język śląski nigdy dotąd nie był przedmiotem systemowej edukacji w żadnym z systemów edukacyjnych, w których kształceni byli jego użytkownicy. W związku z tym nie została wypracowana dla niego podstawa programowa, która nadawałaby ramy śląskojęzycznym przedsięwzięciom edukacyjnym.

W sytuacji, w której oficjalny status języka śląskiego w Polsce wydaje się realną możliwością, zespół edukacyjny działający pod egidą Rady Języka Śląskiego podjął się przygotowania niniejszej propozycji wytycznych programowych nauczania języka śląskiego. Zdaniem twórców jest to wstępny krok, którego główne cele to:

1. Stworzenie punktu odniesienia, który doraźnie zastąpi brak podstawy programowej języka śląskiego. Jego adresaci to przede wszystkim osoby, które już teraz potrzebują takiego wsparcia: śląscy aktywiści, nauczyciele, osoby prowadzące zajęcia języka śląskiego i edukacji regionalnej z elementami języka śląskiego oraz ci, którzy tworzą śląskojęzyczne materiały edukacyjne.

2. Zaproszenie do prac nad kolejnymi wersjami dokumentu oraz do dyskusji o nauczaniu języka śląskiego zaangażowanych nauczycieli i aktywistów. Twórcy zdają sobie sprawę, że w wielu miejscach nauczanie języka śląskiego odbywa się od lat, na przykład w ramach zajęć edukacji regionalnej, działalności izb regionalnych, teatrów, kółek zainteresowań i in. Wymiana doświadczeń, stworzenie bazy materiałów źródłowych i edukacyjnych, wypracowanie wspólnych praktyk i wyjście z rozproszenia, zatomizowania śląskojęzycznej działalności edukacyjnej to ważny krok na drodze do stworzenia systemowego nauczania języka śląskiego.

3. Stworzenie punktu wyjścia dla prac nad podstawą programową nauczania języka śląskiego w razie uznania jego oficjalnego statusu przez polskie państwo, czy to po uwzględnieniu w stosownej ustawie śląskiej mniejszości etnicznej, czy też po nadaniu językowi śląskiemu statusu języka regionalnego. To ważne, by podstawa programowa powstawała z udziałem samych Górnoszlązaków; niniejszy dokument ma być oddolnym głosem w tej sprawie.

Twórcy niniejszego dokumentu oddają go w ręce czytelników z wiarą, że wspólnymi siłami uda się nam - społeczności górnośląskiej - rzetelnie przygotować do systemowego nauczania języka śląskiego: zarówno w obecnej sytuacji, jak i na okoliczność wejścia naszej mowy do górnośląskich szkół.

Kilka założeń

1. Język śląski jako język tożsamościowy

Języka śląskiego chcemy nauczać nie jako języka obcego, lecz jako języka własnego, tożsamościowego, nawet jeśli poziom kompetencji językowych ucznia jest bardzo ograniczony. Na poziomie podejścia do tematu kluczowa jest perspektywa: „my/nasz/po naszymu”.

Język mniejszościowy postrzegany li tylko jako narzędzie komunikacji zawsze przegrywa z językiem dominującym. Potrzeby, których język większościowy nie zaspokaja, i na płaszczyźnie których rysuje się przewaga i szansa języka mniejszościowego, to potrzeby tożsamościowe właśnie. Dlatego nauczanie języka śląskiego nierozzerwalnie należy łączyć z nauczaniem śląskiej kultury.

2. Poszanowanie odmian regionalnych języka śląskiego

Autorom niniejszego dokumentu przyświeca idea kultywowania bogactwa odmian języka śląskiego. Idealną sytuacją jest, jeśli nauczycielem języka śląskiego będzie osoba zaznajomiona z lokalną odmianą śląszczyzny naturalną dla uczniów.

Nie sposób zahamować procesów językowych, a tendencje unifikacyjne związane z systemową edukacją to znany efekt jej wprowadzenia. Jednak przekonanie o wartości lokalnych mów skłania nas do uwzględnienia i stworzenia ram dla próby zachowania specyfiki języka śląskiego - czyli jego „wielowersyjności” (charakterystycznej zwłaszcza na tle dominującej polszczyzny z klarownym, wzorcowym stylem oficjalnym czy literackim).

Mówiąc wprost, autorzy wyrażają przekonanie o wartości starań, które pozwolą uniknąć sytuacji, w której uczeń usłyszy „tak, jak godoś w doma, to je źle, bo po ślõnsku je tak a tak”.

3. Język i kultura Górnego Śląska jako tkanka żywotna i nowoczesna

W nauczaniu języka śląskiego wystrzegamy się negatywnych stereotypów funkcjonujących wokół jego użytkowników oraz sprowadzania śląskiego języka i kultury do wyświechtanych tropów.

Dotychczasowe doświadczenia śląskiej edukacji regionalnej pokazują, że jej redukcja do aspektów folklorystycznych znacząco obniża jej atrakcyjność i skuteczność. Dla utrzymania związku emocjonalnego dziecka z tematyką regionalną kluczowe staje się poszukiwanie nowoczesnych środków nauczania. Niezbędne jest także przedstawienie górnośląskiej kultury jako współczesnej, żywotnej, powiązanej z kulturowymi trendami naszych czasów, pełniącej analogiczne funkcje i mającej podobny potencjał co kultura dominująca i inne: zarówno dominujące, jak i mniejszościowe kultury Europy i świata.

Stąd przekonanie o konieczności wykroczenia poza stereotypy: folklorystyczne, zawodowe, kabaretowe i in. Stanowią one składnik górnośląskiej kultury (jak każdej innej), ale nie mogą dominować procesu edukacji językowo-kulturowej.

Edukacja językowa. Język mniejszości etnicznej / język regionalny - język śląski dla przedszkoli

Autorka projektu: Dorota Koziół Żurawska

Tożsamość każdego człowieka jest kształtowana od wczesnych lat życia, także w trakcie pobytu dziecka w przedszkolu. Lata te dają podstawy do formowania się w okresie dorastania takiej tożsamości, z jaką wkroczy on w dorosłość. Edukacja przedszkolna jest więc fundamentem, na którym buduje się kompetencje osobiste, oraz rozwój społeczny, emocjonalny, ruchowy, językowy i intelektualny.

W wychowaniu przedszkolnym powinna występować integracja treści, realizowane tematy i zagadnienia nie powinny być podzielone na oddzielne obszary, lecz wzajemnie się przenikać i uzupełniać.

Dobre przygotowanie do podjęcia obowiązku szkolnego to nie tylko wiedza, ale także postawa, umiejętności, współdziałanie i współpraca, dojrzałość emocjonalna odpowiednia do wieku, zaciekawienie otaczającym światem. Dziecko w wieku przedszkolnym zdobywa wiedzę przez samodzielne działania, praktykę, doświadczanie pewnych sytuacji. Podstawą tych działań jest nauka przez zabawę i metody aktywizujące. W edukacji przedszkolnej wychodzimy od tego co jest dziecku najbliższe - ja sam, moja rodzina, moje przedszkole, ulica, dzielnica, miejscowość, województwo, region, kraj.

Wprowadzenie do opanowania umiejętności posługiwania się językiem śląskim już na wczesnym etapie edukacyjnym wzmacnia tożsamość regionalną, wspiera rozwój kompetencji językowych, poszerza świadomość kulturową i tolerancję, buduje szacunek dla różnych grup społecznych, rozwija wrażliwość na język i tradycję oraz kulturę dawną i współczesną.

Dziecko przygotowane do podjęcia nauki w szkole:

1. Potrafi podać w języku śląskim nazwy relacji rodzinnych w linii prostej pokrewieństwa oraz samodzielnie się przedstawić.
2. Zna najbliższe otoczenie wokół swojego przedszkola.
3. Zna nazwę swojej dzielnicy, miasta, regionu i legendy związane z pochodzeniem nazw miejscowych.
4. Zna wybrane zabytki i ważne miejsca swojej dzielnicy/miejscowości/regionu.
5. Zna flagę i herb swojej miejscowości, województwa, regionu.
6. Rozumie znaczenie symboli regionalnych, potrafi prawidłowo je rozpoznać.
7. Zna wybrane, krótkie utwory literackie w języku śląskim (do rozpisania propozycje), rozumie czego dotyczą.
8. Zna wybrane utwory literackie związane ze Śląskiem (do rozpisania propozycje), rozumie czego dotyczą.
9. Zna wybrane tradycje i święta, związane ze swoją miejscowością oraz Śląskiem.
10. Zna wybrane piosenki związane ze Śląskiem (do rozpisania propozycje).
11. Zna wybrane elementy świata przyrodniczego w swojej dzielnicy/mieście/regionie.
12. Zna wybrane elementy tradycyjnej kuchni śląskiej oraz swojej miejscowości.
13. Zna wybrane nazwy zawodów w języku śląskim.
14. Z szacunkiem odnosi się do innych nacji oraz mniejszości zamieszkujących region.

Edukacja językowa. Język mniejszości etnicznej / język regionalny - język śląski dla klas I-III

Autor projektu: Rafał Szyma

Wprowadzanie języka śląskiego na pierwszym etapie edukacji szkolnej, przy założeniu, że dziecko mogło wcześniej nie mieć kontaktu z tym językiem lub mieć z nim kontakt w ograniczonym zakresie, ma niewątpliwie kluczowe znaczenie dla budowania systemu nauczania tego języka.

Uczeń poznawać będzie słownictwo i zasady języka śląskiego równolegle do poznawania języków polskiego i angielskiego. Priorytetami, które wydają się szczególnie ważne na tym etapie, są immersja, zmierzająca do przekonania dziecka, że język śląski może pełnić dla niego rolę pełnowartościowego środka komunikacji zarówno w środowisku lekcyjnym, jak i poza nim, oraz atrakcyjność przekazu treści, budująca skojarzenia z zabawą, pozwalająca dziecku poczuć entuzjazm i uwierzyć, że nauka języka własnego regionu nie powinna być postrzegana jako kolejny obowiązek, ale jako interesująca alternatywa dla rozrywek.

W tym celu obok metod bazujących na folklorystycznych aspektach regionalnej tożsamości, zaistnieć muszą metody nowoczesne, w tym wykorzystujące nowe technologie.

Edukacja z zakresu języka i kultury śląskiej ma umożliwić rozwój uczniów należących do etnicznej społeczności górnośląskiej zarówno w zakresie komunikacji językowej, jak i świadomości i tożsamości kulturowej. Przewiduje ona uczestnictwo uczniów w życiu środowiska lokalnego i kulturze etnicznej.

Zadaniem nauczyciela jest motywowanie ucznia do poznawania tekstów kultury Górnego Śląska. Jednym z najważniejszych zadań nauczyciela jest również rozwijanie w uczniach postaw ciekawości, otwartości na otaczający świat i poszanowania własnej kultury.

Do wymagań ogólnych stawianych przez podstawę programową należą: świadomość własnego dziedzictwa etnicznego, kształcenie językowe, kształcenie literackie i kulturowe, tworzenie wypowiedzi. Spełnianie wymagań szczegółowych służy osiągnięciu wymagań ogólnych.

1. Osiągnięcia w zakresie kompetencji kulturowych użytkownika języka regionalnego - śląskiego. Uczeń:

- dostrzega i rozumie wartość swego języka lokalnego, ma świadomość swojej tożsamości
- zna elementy otaczającego świata przyrodniczo-geograficznego w perspektywie lokalnej i regionalnej
- poznaje śląskie święta i tradycje i elementy śląskiej historii
- poznaje elementy śląskiej kultury materialnej i niematerialnej
- dostrzega zróżnicowanie językowe i kulturowe różnych regionów Górnego Śląska

2. Osiągnięcia w zakresie słuchania. Uczeń:

- rozumie sens wypowiedzi, dialogów, czytanych tekstów literackich i innych tekstów kultury przeznaczonych dla dzieci na I etapie edukacyjnym;
- słucha z uwagą wypowiedzi nauczyciela, innych osób z otoczenia, w różnych sytuacjach komunikacyjnych
- wykonuje zadania według usłyszanej instrukcji; zadaje pytania w sytuacji braku rozumienia lub braku pewności zrozumienia słuchanej wypowiedzi;
- słucha z uwagą lektur i innych tekstów czytanych przez nauczyciela, uczniów i inne osoby;
- słucha materiału językowego w swojej odmianie języka śląskiego i wybranych innych jego odmianach

3. Osiągnięcia w zakresie mówienia. Uczeń:

- tworzy wypowiedzi, czyta i recytuje z uwzględnieniem intonacji, akcentów, poprawnej wymowy
- powtarza wyrazy i proste zdania;
- uczestniczy w rozmowach: zadaje pytania, udziela odpowiedzi i prezentuje własne zdanie;
- poszerza zasób słownictwa, poznając teksty literackie oraz inne teksty kultury;
- zna i stosuje śląskie formy grzecznościowe

4. Osiągnięcia w zakresie czytania. Uczeń:

- czyta poprawnie i ze zrozumieniem wybrane teksty literackie i użytkowe
- wyciąga wnioski z przesłanek zawartych w tekście;
- wyszukuje w tekście potrzebne informacje i w miarę możliwości korzysta z materiałów przeznaczonych dla dzieci na I etapie edukacyjnym
- wyszukuje w tekstach fragmenty według niego najpiękniejsze, najważniejsze, trudne do zrozumienia lub określone przez nauczyciela
- eksperymentuje, przekształca tekst, układa opowiadania twórcze, np. dalsze losy bohatera, komponuje początek i zakończenie tekstu na podstawie ilustracji lub przeczytanego fragmentu utworu

5. Osiągnięcia w zakresie pisania. Uczeń:

- zna i stosuje elementarne zasady śląskiej ortografii
- przepisuje teksty, pisze z pamięci i ze słuchu
- układa i zapisuje wypowiedzi pisemne w ramach zagadnień opracowanych podczas zajęć; opisuje np. osobę, przedmiot, element świata przyrody na podstawie własnych obserwacji lub lektury;

6. Propozycja lektur do wspólnego i indywidualnego czytania:

wykoż lektur do narychtowanio

7 Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- Człowiek (przedstawianie się, wygląd, elementy ubioru, wiek, umiejętności i zainteresowania)
- Życie prywatne (członkowie rodziny, zwroty grzecznościowe, określanie czasu, potrawy, święta i uroczystości, sport, hobby).
- Praca (nazwy zawodów).
- Świat przyrody (pogoda, rośliny, zwierzęta).
- Otoczenie (zabytki, ważne miejsca).
- Symbolika lokalna i regionalna, elementy historii (storytelling).

Edukacja językowa. Język mniejszości etnicznej / język regionalny - język śląski dla klas IV-VI

Autor projektu: Marcin Melon

Podstawa nauczania języka śląskiego regionalnego na drugim etapie nauczania (klasy IV-VIII szkoły podstawowej) powinna zakładać, że uczeń ma za sobą trzyletni cykl nauki języka śląskiego w klasach I-III, a tym samym przyswoił podstawowy zasób słownictwa oraz elementarne reguły ortografii. Jednak okoliczności wprowadzania nowego języka regionalnego do szkół oznaczają, że przez pierwsze trzy lata obowiązywania niniejszej podstawy uczniowie klas czwartych będą de facto rozpoczynać swoją przygodę z językiem regionalnym. Stąd postuluje się, by niniejsza podstawa zakładała gruntowne powtórzenie treści prezentowanych na I etapie edukacji z myślą o uczniach, którzy nie mieli możliwości wcześniejszego zetknięcia się z językiem regionalnym lub też podjęli decyzję o chęci jego nauki dopiero na II etapie edukacji.

Ważnym elementem nauczania języka regionalnego jest umożliwienie uczniowi obcowania z językiem regionalnym, doświadczenia go w autentycznych kontekstach społecznych, stąd pożądanym wydaje się udostępnianie nagrań wizualnych i dźwiękowych oraz kontakt (bezpośredni lub pośredni) z rdzennymi użytkownikami języka, etnicznymi Ślązakami. Ważne, by konteksty używania języka regionalnego prezentowane uczniowi były specyficzne dla Śląska. Wskazaniem będzie dążenie do wytworzenia zjawiska imersji językowej poprzez konsekwentne kreowanie dla ucznia środowiska zdominowanego przez język śląski, na przykład poprzez wydawanie przez nauczyciela instrukcji wyłącznie w tym języku. Doświadczenia innych systemów edukacji z nauczaniem języków mniejszościowych (np. języka Scots w Wielkiej Brytanii) pokazują, że takie podejście znacząco wpływa na zwiększenie pewności siebie rdzennych użytkowników języka, dla których wcześniej ich pochodzenie stanowiło przeszkodę w osiągnięciu realnych sukcesów edukacyjnych.

Specyfiką nauczania języka regionalnego na II etapie jest obszerniejsze uwzględnienie treści związanych z kulturą i historią regionu w wymiarze dodatkowych 25 godzin lekcyjnych w klasie V oraz 25 godzin lekcyjnych w klasie VI (zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji i Nauki z dn. 4.02.2022r.) Stąd treści te powinny zostać uwzględnione w niniejszej podstawie programowej.

Celem nadrzędnym nauczania języka śląskiego regionalnego pozostaje wykształcenie poczucia zakorzenienia, więzi emocjonalnej dziecka ze swoim regionem, dzięki której w przyszłości będzie ono gotowe do przejęcia roli gospodarza swojej „Małej Ojczyzny”, świadomego i odpowiedzialnego obywatela dbającego o dziedzictwo materialne i niematerialne. W ramach tej funkcji cechy takie mają także docelowo skłaniać młodych mieszkańców Śląska do wiązania z nim swoich losów zawodowych, przeciwdziałając tym samym jednemu z najpoważniejszych zagrożeń demograficznych stojących przed ich regionem, jakim pozostaje zjawisko depopulacji. Osiągnięcie powyższych celów zapewni nie tylko trwanie wspólnoty Ślązaków, ale także znacząco przyczyni się do rozwoju regionu.

Pierwszym stopniem wspomnianego procesu powinno być wykształcenie w uczniu pozytywnego stosunku do Śląska, jego języka oraz kultury, by następnie konsekwentnie zwiększać wiedzę na temat języka, regionu, jego historii, kultury i sztuki, tradycji oraz dokonań

literackich w języku śląskim, jednocześnie zachęcając do samodzielnego i twórczego wykorzystywania poznanych treści i nabytych umiejętności.

Ważnym elementem nauczania języka regionalnego będzie uświadamianie uczniowi wagi wielokulturowości Śląska, jego miejsca w Polsce oraz Europie, a także kształtowanie pozytywnych relacji z sąsiadami.

Pożądanym stanem, który mamy nadzieję osiągnąć poprzez wdrażanie w życie programów nauczania opartych na niniejszej podstawie programowej, jest umożliwienie każdemu mieszkańcowi Śląska cieszenia się użytkowaniem języka śląskiego, nie tylko w realiach szkolnych, ale w każdej możliwej sytuacji społecznej.

Cele kształcenia – wymagania ogólne. Uczeń:

- dysponuje podstawowym zasobem środków językowych, pozwalających mu realizować cele programu nauczania.
- rozumie słuchane i czytane wypowiedzi w języku śląskim.
- z powodzeniem komunikuje się ustnie i pisemnie na podstawowym poziomie zgodnie z zachowaniem zasad zapisu języka śląskiego.
- reaguje z wykorzystaniem języka śląskiego w praktycznych sytuacjach społecznych.
- jest świadomy zróżnicowania językowego i kulturowego regionów Górnego Śląska
- czuje więź emocjonalną ze swoim regionem, jego dziedzictwem materialnym i niematerialnym.

Treści kształcenia – wymagania szczegółowe.

1. Uczeń dysponuje zasobem środków językowych umożliwiającym mu rozumienie i wypowiedzanie się na następujące tematy:

- a) Człowiek (przedstawianie się, wygląd, elementy ubioru, wiek, umiejętności i zainteresowania)
- b) Życie prywatne (członkowie rodziny, zwroty grzecznościowe, określanie czasu, potrawy, zdrowie, święta i uroczystości, sport, hobby).
- c) Praca (nazwy zawodów).
- d) Świat przyrody (pogoda, rośliny, zwierzęta).
- e) Świat wyobrażony (mity i legendy śląskie).
- f) Kultura i sztuka (wybitne dzieła).
- g) Historia regionu.

2. Uczeń rozumie wypowiedzi w języku śląskim, zarówno słuchane (polecenia, wiadomości, instrukcje, rozmowy), jak i czytane (teksty literackie, artykuły, wywiady, recenzje, listy, maile, wpisy na forach i blogach, smsy, napisy, broszury, ulotki, jadłospisy, ogłoszenia), dzięki czemu:

- a) reaguje na polecenie
- b) określa główną myśl wypowiedzi
- c) określa jej kontekst i intencje nadawcy
- d) odnajduje wymagane informacje w wypowiedzi
- e) rozumie znaczenie popularnych związków frazeologicznych
- f) na podstawie cech charakterystycznych jest w stanie wskazać, z której części Śląska pochodzi dany wariant wymowy. Ma świadomość występowania odmian subregionalnych języka.

3. Uczeń tworzy proste i logiczne wypowiedzi pisemne i ustne w języku śląskim, przy czym:

- a) posługuje się poprawnym językiem śląskim, wykorzystuje znany zasób słownictwa, unika niepotrzebnych zapożyczeń i kalek językowych, nie miesza w swojej wypowiedzi różnych języków (np. śląskiego z polskim, śląskiego z niemieckim)
- b) poprawnie odmienia wyrazy podlegające odmianie

- c) zna i praktycznie stosuje wymagane znaki diakrytyczne
- d) właściwie intonuje wyrazy
- e) zachowuje odpowiednie formy grzecznościowe (np. dwojanie, trojanie)
- f) recytuje samodzielnie wybrane teksty oraz odgrywa role w języku śląskim, umiając odpowiednio je zinterpretować
- g) opowiada o swoim codziennym życiu, swoich doświadczeniach, planach, uczuciach i zainteresowaniach
- h) opisuje rzeczywistość
- i) wyraża swoje opinie na tematy związane z życiem codziennym oraz sferą publiczną
- j) ze zrozumieniem używa popularnych związków frazeologicznych.

4. Uczeń odpowiednio reaguje w sytuacjach takich jak na przykład:

- a) rozmowa towarzyska
- b) przedstawienie się
- c) uzyskanie potrzebnych informacji
- d) dyskusja
- e) wywiad

5. Uczeń przetwarza wypowiedzi ustnie lub pisemnie, w tym:

- a) przekłada teksty z języka polskiego na śląski i odwrotnie
- b) selekcjonuje i hierarchizuje informacje, potrafi krytycznie odnieść się do znalezionych informacji
- c) relacjonuje usłyszane lub przeczytane informacje
- d) analizuje usłyszane lub przeczytane wypowiedzi w języku śląskim
- e) potrafi odnieść treści nauczane w szkole do swoich osobistych doświadczeń przyswajania języka regionalnego w środowisku pozaszkolnym (dopasowanie treści do wcześniejszych doświadczeń ucznia)
- f) wykorzystuje strategie ustalania znaczenia nieznanych mu słów w języku śląskim w oparciu o ich podobieństwo do słów występujących w innych językach.

6. Uczeń dysponuje podstawową wiedzą na temat historii i kultury swojego regionu, w tym:

- a) zna praktyczne zastosowanie znajomości języka śląskiego
- b) zna najważniejsze postaci i wydarzenia z dziejów Śląska
- c) jest świadom oferty placówek kultury w regionie
- d) posiada wiedzę o atrakcjach turystycznych regionu
- e) zna granice regionu, posiada podstawową wiedzę geograficzną
- f) rozumie znaczenie wybranych śląskich mitów i legend, dostrzega ich rolę wychowawczą
- g) zna najważniejsze tradycje i obyczaje funkcjonujące w regionie
- h) zna źródła wiedzy o regionie
- i) rozumie rolę Śląska w Polsce i Europie, potrafi umiejscowić swoją tożsamość w kontekście europejskim
- j) ma świadomość wpływu innych kultur na kulturę swojego regionu (np. język, obyczaje, kuchnia, historia), umie wskazać podobieństwa i różnice
- k) z szacunkiem odnosi się do innych nacji oraz mniejszości zamieszkujących region.

Edukacja językowa. Język mniejszości etnicznej / język regionalny - język śląski dla szkół ponadpodstawowych

Podstawa nauczania języka śląskiego regionalnego na trzecim etapie nauczania (szkoła średnia) powinna zakładać, że uczeń ma za sobą cykl nauki języka śląskiego w szkole podstawowej, a tym samym przyswoił podstawowy zasób środków językowych. Jednak okoliczności wprowadzania nowego języka regionalnego do szkół oznaczają, że przez pierwsze lata obowiązywania niniejszej podstawy uczniowie klas pierwszych szkół średnich będą de facto rozpoczynać swoją przygodę z językiem regionalnym. Stąd postuluje się, by niniejsza podstawa zakładała gruntowne powtórzenie treści prezentowanych na I i II etapie edukacji, w oparciu o właściwe dla nich podstawy programowe, z myślą o uczniach, którzy nie mieli możliwości wcześniejszego zetknięcia się z językiem regionalnym lub też podjęli decyzję o chęci jego nauki dopiero na III etapie edukacji.

Podobnie jak na wcześniejszych etapach nauczania celem nadrzędnym pozostaje wykształcenie więzi emocjonalnej ucznia ze swoim regionem, jednak, biorąc pod uwagę stopień dojrzałości oczekiwany u ucznia szkoły średniej, większy nacisk będzie położony na pobudzanie ciekawości ucznia i inspirowanie go do dalszych samodzielnych poszukiwań, rozumienie skomplikowanych losów regionu oraz jego aktualnej sytuacji społecznej, sytuowanie miejsca Śląska w Europie i na świecie przy jednoczesnym kształtowaniu postawy otwartości i szacunku dla innych kultur występujących w regionie oraz poza nim, a także gotowości do angażowania się w inicjatywy kulturalne i społeczne istniejące w regionie. Kluczowym elementem będzie wprowadzanie elementów literatury śląskojęzycznej, z myślą o kształtowaniu kolejnych, biernych lub czynnych, użytkowników tego języka.

Równolegle poszerzana powinna być znajomość środków leksykalnych, fonetycznych i składniowych, umożliwiającą uczniowi płynność w komunikowaniu się w języku regionalnym oraz dostęp do bardziej zaawansowanych językowo tekstów literackich.

Specyfiką nauczania języka regionalnego na III etapie jest uwzględnienie treści związanych z kulturą i historią regionu w wymiarze dodatkowych 20 godzin lekcyjnych w klasie II i III szkoły średniej (zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji i Nauki z dn. 4.02.2022r.) Stąd treści te powinny zostać uwzględnione w niniejszej podstawie programowej.

Cykl nauki języka śląskiego na III etapie nauczania przygotowuje ucznia do zdawania egzaminu maturalnego, na poziomie podstawowym lub rozszerzonym, co wymaga swobody w artykułowaniu swoich myśli w języku śląskim w formie ustnej oraz pisemnej

Pożądanym stanem, który mamy nadzieję osiągnąć poprzez wdrażanie w życie programów nauczania opartych na niniejszej podstawie programowej, jest umożliwienie każdemu mieszkańcowi Śląska cieszenie się użytkowaniem języka śląskiego, nie tylko w realiach szkolnych, ale w każdej możliwej sytuacji społecznej.

Cele kształcenia - wymagania ogólne

- Uczeń jest świadomy dziedzictwa kulturowego swojego regionu.
- a) rozumie znaczenie literatury i kultury w kształtowaniu poczucia tożsamości regionalnej.
- b) pogłębia znajomość literatury, języka, historii i kultury regionu.
- c) jest gotów do świadomego uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej i regionalnej.

Kształcenie językowe

- Utrwalenie i poszerzenie znajomości środków językowych poznanych na I i II etapie nauczania.
- Świadome wykorzystanie języka regionalnego do wzmacniania poczucia tożsamości i uczestnictwa w życiu wspólnoty regionalnej.
- Pogłębianie wiedzy na temat zagadnień z zakresu nauki o języku.
- Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych, wykorzystywanie języka śląskiego w różnych sytuacjach.
- Stosowanie szeroko pojętej indywidualizacji nauczania w wyrównywaniu kompetencji językowych uczniów.
- Kształtowanie świadomości istnienia lokalnych odmian języka śląskiego.

Kształcenie literackie i kulturowe

- Poznawanie i poszerzanie zakresu znajomości literatury śląskojęzycznej.
- Kształcenie umiejętności analizy i interpretacji dzieł literackich i innych tekstów kultury.
- Kształtowanie umiejętności świadomego uczestniczenia w kulturze: regionalnej, polskiej, europejskiej i światowej.
- Kształcenie szacunku dla kultury własnej i innych.
- Rozwijanie zainteresowania kulturą w środowisku lokalnym i rozwijanie potrzeby uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych.

Tworzenie wypowiedzi

- Rozwijanie umiejętności wypowiadania się w języku śląskim w różnych formach wypowiedzi ustnych i pisemnych.
- Szerokie wykorzystywanie kompetencji językowych w różnych sytuacjach.
- Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, poglądów i opinii.

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

Świadomość własnego dziedzictwa regionalnego. Uczeń:

- analizuje różne wzorce postaw i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość;
- rozumie tematy, motywy, topoty charakterystyczne dla literatury śląskojęzycznej oraz poświęconej Śląskowi;
- rozumie kontekst kulturowy poznawanych utworów literackich;
- dostrzega korzyści wynikające z wzajemnego przenikania się kultur;
- dostrzega wartości tkwiące w szeroko pojętym nazewnictwie regionalnym.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE.

Gramatyka. Uczeń:

- a) wykazuje się wiedzą z zakresu fonetyki, fleksji, słowotwórstwa i składni;
- b) odnosi się z szacunkiem do lokalnych odmian języka regionalnego;
- c) stosuje w tekście zasady ortografii i interpunkcji;

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

- a) wie, że język jest systemem znaków, a komunikacja odbywa się na poziomie werbalnym i niewerbalnym;
- b) rozpoznaje wyrazy wieloznaczne i rozumie ich znaczenia w tekście;
- c) rozumie pojęcie stylu i potrafi rozpoznać różne jego rodzaje;
- d) rozpoznaje funkcje języka w tekście;
- e) dostrzega wpływ leksyki na tworzenie różnych odmian języka;
- f) rozpoznaje różne typy słownictwa (np. archaizmy, neologizmy, eufemizmy, wulgaryzmy).

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

- a) posługuje się literacką odmianą języka w piśmie oraz literacką lub lokalną odmianą w mowie;
- b) stosuje poprawne formy wyrazów w komunikowaniu się za pomocą środków elektronicznych;
- c) świadomie korzysta z zasobów internetu oraz krytycznie ocenia ich wartość;
- d) rozróżnia pojęcia błędu językowego i innowacji językowej, poprawności i stosowności wypowiedzi;
- e) czerpie dodatkowe informacje z przypisu i innych treści towarzyszących tekstowi;
- f) stosuje zasady etyki i etykiety językowej, wie, w jaki sposób zwracać się do rozmówcy w zależności od sytuacji i relacji z rozmówcą.

4. Odbiór przekazu językowego. Uczeń:

- a) rozpoznaje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu;
- b) odczytuje sens tekstu (np. znaczenia wyrazów, związków frazeologicznych, zdań, grup zdań porządkowanych w akapicie), potrafi wydzielić jego fragmenty i objaśnić ich sens oraz funkcję na tle całości;
- c) odczytuje sens tekstów artystycznych, publicystycznych; popularnonaukowych, prasowych;
- d) rozpoznaje gatunki publicystyczne, prasowe, radiowe i telewizyjne.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

1. Analiza i interpretacja utworów literackich. Uczeń:

- a) rozpoznaje rodzaje i gatunki literackie, potrafi wymienić ich cechy;
- b) rozpoznaje zastosowane w utworze językowe środki wyrazu artystycznego oraz inne wyznaczniki poetyki danego utworu i określa ich funkcje;
- c) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania bohatera i świata przedstawionego;
- d) rozpoznaje podstawowe motywy i toposy (np. ojczyzny, poety, matki, ziemi, wędrowni, inne) oraz ich funkcje w utworze;
- e) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (tytuł, podtytuł, puenta, kompozycja, słowa kluczowe, motto);
- f) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty: literacki, kulturowy, filozoficzny, biograficzny;
- g) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości regionalne, narodowe i uniwersalne.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

- a) interpretuje dzieła sztuki;
- b) określa wartości poznawanych tekstów kultury;
- c) rozumie specyfikę różnych przekazów artystycznych, potrafi nazwać ich twórcy.

TWORZENIE WYPOWIEDZI

1. Mówienie. Uczeń:

- a) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki;
- b) wypowiada się na tematy poruszane w toku edukacji;
- c) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź.

2. Pisanie. Uczeń:

- a) hierarchizuje informacje zawarte w tekście;
- b) tworzy tekst własny, stosując adekwatną do tematu formę wypowiedzi;
- c) opracowuje redakcyjnie własny tekst (dokonuje przeróbek, uzupełnień, transformacji, skrótów, eliminuje przypadkową niejednoznaczność wypowiedzi);

- d) wykonuje różne działania na tekście (np. streszcza, parafrazuje, sporządza konspekt, cytuje, sporządza przypisy, dokonuje przekładu);
- e) uwzględnia w interpretacji potrzebne konteksty, np. biograficzny, historyczny.

Zakres rozszerzony

ŚWIADOMOŚĆ WŁASNEGO DZIEDZICTWA REGIONALNEGO

Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 1) rozpoznaje w tekstach kultury różne problemy związane z życiem społeczności posługującej się językiem regionalnym śląskim;
- 2) rozpoznaje i rozumie wzajemne wpływy języków na siebie;
- 3) ma świadomość współistnienia różnych kultur;
- 4) poznaje wybrane śląskie zabytki językowe.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

1. Gramatyka. Uczeń:

- spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- a) rozpoznaje i nazywa wybrane cechy języka śląskiego;
- b) sytuuje język śląski na tle innych języków.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- a) rozróżnia i omawia na wybranych przykładach funkcje języka - poznawczą (kategoryzowanie świata), komunikacyjną (tworzenie wypowiedzi i stosowanie języka w aktach komunikacji) oraz społeczną (jednoczenie grupy i budowanie tożsamości zbiorowej - regionalnej, środowiskowej, narodowej);
- b) dostrzega funkcje wypowiedzi towarzyszące funkcji komunikacyjnej: sprawczą i fatyczną;
- c) rozpoznaje i poprawia różne typy błędów językowych.

4. Odbiór przekazu językowego. Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- a) dokonuje logicznego streszczenia tekstu argumentacyjnego (wyróżniając kluczowe pojęcia, twierdzenia i sposób ich uzasadnienia);
- b) rozpoznaje wypowiedź argumentacyjną, wskazuje tezę, argumenty i wnioski.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

1. Analiza i interpretacja utworów literackich. Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- a) wskazuje teksty wyjściowe dla utworów będących parafrazami, parodiami i trawestacjami;
- b) dostrzega estetyczne wartości utworu literackiego;
- c) przeprowadza interpretację porównawczą utworów literackich;
- d) w interpretacji tekstów wykorzystuje wiedzę o ich cechach gatunkowych;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

- spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego.

TWORZENIE WYPOWIEDZI

1. Mówienie. Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- a) stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje ich selekcji pod względem użyteczności wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie;
- b) przygotowuje wypowiedź (analizuje temat, dostosowuje do niego formę wypowiedzi, sporządza plan wypowiedzi);
- c) rozróżnia normę językową wzorcową i użytkową;
- d) ocenia własne kompetencje językowe (poprawność gramatyczną, zasoby leksykalne) oraz kompetencje komunikacyjne (stosowność i skuteczność wypowiedzenia się).

2. Pisanie. Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- a) tworzy dłuższy tekst pisany (rozprawka, recenzja, referat, interpretacja utworu literackiego lub fragmentu) zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej;
- b) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje ich selekcji pod względem użyteczności wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie);
- c) sporządza spis bibliograficzny do przygotowanego tekstu własnego;
- d) adjustuje na poziomie elementarnym tekst pisany i dokonuje jego korekty.

Otwarta lista lektur

Niniejsza lista lektur ma charakter wstępny i otwarty. Autorzy dokumentu zachęcają do kontaktu i przedstawiania kolejnych propozycji. Cenne są zwłaszcza lokalne realizacje tekstowe: publikacje o lokalnym zasięgu czy materiały śląskojęzyczne powstałe na potrzeby edukacji regionalnej prowadzonej przez samorządy.

Po zgromadzeniu bogatego zbioru materiałów tekstowych możliwa będzie jego transkrypcja do ujednocionej formy zapisu, podział zarówno ze względu na kategorię wiekową odbiorców czy odpowiedź na konkretny element programu, jak i systematyzacja wg lokalnych cech językowych.

Przedszkole

- Kassner M., Alojz i Toto
- Donnestag B., Nojmyńszy bebok
- Sobik R., Jak to Czystoludki wyuczyły ludzi porzōndku
- Muzyczyszyn J., Jak elefant Karli wyuczōł sie życio
- Cichoń W., Bōmbōn ty rojbrze
- Cichoń W., Bebok, heksa i inksi
- Szołtysek M., Bojki Ślōnskie (do wyboru)
- Szołtysek M. przekłady Tuwima i Brzechwy
- Neblik S., Bojki Fojermana (do wyboru)
- M. Syniawa i inksi, Gōrnoślōnski ślabikorz

Szkoła podstawowa I-III

- pozycje z przedszkola
- Syniawa M. i inksi, Gōrnoślōnski ślabikorz
- Szołtysek M. przekłady Tuwima i Brzechwy
- Szołtysek M., tōm Bojki Ślōnskie
- Neblik S. Bojki Fojermana
- Neblik S. Giskana (wybrane frag.)
- Cichoń W., Bōmbōn ty rojbrze
- Cichoń W., Zdarziło sie na Ślōnsku
- Cichoń W., Tam kaj rodzōm sie diamynty
- Cichoń W., Bebok, heksa i inksi
- Milne A.A., Niedźwiodek Puch, przeł. G. Kulik
- Morcinek G., Jak górnik Bulandra diabła oszukał. Baśnie śląskie
- Stronczonek A., Zocno ślōnsko pierzina: nawyki a ôbrzyndy
- Dickens Ch., Godnio pieśń, przeł. G. Kulik
- Grimm, Czerwōnō Kapuca, przeł. G. Kulik
- Grimm, Repōnczka, przeł. G. Kulik
- Steuer F., Z naszymi zymie ślōnski
- Lindgren P., Pippi Långstrump, przeł. R. Szyma

- Jansson T., We Muminkowj Dolinie, przeł. M. Melon
- Perrault Ch., Popieluszka, przeł. G. Kulik
- Baron G., Bojka ô płaczkach ôd utopca, przeł. R. Szyma
- Goscinny R., Mikołojek, przeł. G. Buchalik
- Christa J., Kajko i Kokosz: We krajinie Borostraszkōw, przeł. G. Buchalik
- Christa J., Kajko i Kokosz: Szkoła furganio, przeł. A. Rocznik.
- Buczyński J., Bojdy ślōnskie
- Kassner M., Alojz i Toto
- Donnestag B., Nojmyńszy bebok
- Sobik R., Jak to Czystoludki wyuczyły ludzi porzōndku
- Muzyczyszyn J., Jak elefant Karli wyuczōł sie žycio
- Neblik S., Jak skrzot Kōnda z ptokiyem Cudokiyem bera ôbudziyli
- Neblik S., Bojki Fojermana
- Stawicka I., Ô dobrych utopkach, co miały problem
- Oleś K., Strzybny szczupok abo zapōmniano historyjo Rybnika
- Kokot K., Uśpiōny skarb
- Dycuch S., Jak sie żeleźniok traciōł ze ajnci
- Lysko A., Od wiek wieka na Górnym Śląsku. Boju bojki o duchach i straszkach
- Stroncdek A., Za gōrami za lasami,
- Hajduki 1932 - Gertruda Krolowo, odpust na Biskupicach
- Lipiny 1930 - Anieli Burek, Bojka
- Łōnka 1932 - Diobol i stary Kirsz
- Repty Stare 1939 - T. Wylezek, o skarbniku
- Dzierżawa B, Co gwiozda widziała
- Lubina A., Bajki Hankowe dla dzieci grzecznych i rozumnych

Szkoła podstawowa IV-VIII

- Dickens Ch., Godnio pieśń, przeł. G. Kulik
- Lindgren P., Pippi Langstromp, przeł. R. Szyma
- Jansson T., We Muminkowj Dolinie, przeł. M. Melon
- Perrault Ch., Popieluszka, przeł. G. Kulik
- Szołtysek M., Ślązoki nie gęsi, czyli konski nojfajnijszych ksiązek na świecie przetona-
czone na śląsko godka (do redakcji, wybrane utwory, np. Cervantesa, Defoe, Swifta)
- Christa J., Kajko i Kokosz: We krajinie Borostraszkōw, przeł. G. Buchalik
- Christa J., Kajko i Kokosz: Szkoła furganio, przeł. A. Rocznik
- de Saint-Exupery A., Mały Princ, przeł. G. Kulik
- Szkaradnik K. Ławeczka Ławeczka na wprost Czantorii : baśń prawdziwa
- Syniawa M., Cebulowō ksiynga umartych (frag.), teź do etapu wyżej
- Syniawa M. Mappa mundi (frag.), teź do etapu wyżej
- Wybrana jednoaktówka (z konkursu jednoaktówki po śląsku: <https://jednoaktowka.pl/>)
- Kałuża H., ks. , wybór wierszy
- Dzierżawa B, Utopek z Wielopola
- Katrosi A., Wtōrcyno niy żyje
- Płacz a narzykani predykantów (fr.)

Szkoły ponadpodstawowe

- Borges, Golym, przeł. M. Syniawa
- Eichendorff, Spōmniyniy, przeł. M. Syniawa
- Bezruč P., Dōmbrowa I, przeł. M. Syniawa
- Bezruč P., Toszōnowice, przeł. M. Syniawa.
- klasyczne wiersze w przekładzie M. Syniawy (Horacy, Alighieri i in.)
- Hauptmann G., Tkocze, tłum. M. Syniawa
- Angelus Silesius, Cherubowy wandrus [frag.], przeł. M. Syniawa
- Tolkien J.J., Hobit, abo tam i nazōd, przeł. G. Kulik (frag.)
- Twardoch Sz., Drach, przeł., G. Kulik (frag.)
- Szyma R., Leanderka
- Melon M., Komisorz Hanusik (wybrany tom albo frag.?)
- Kafka F., Dej pokōj, przeł. G. Kulik
- Paciok R., cykl o Fycoku (? jest tu trochę publicystycznego zacięcia)
- Ojgyn z Pnioków (czy trafi do młodzieży?)
- Lysko A., Duchy wojny (wybrane frag.)
- Lysko A., Mianujom mie Hanka
- Kałtubek Z., Listy z Rzymu (frag.)
- Karwot N. Rufijok z familokōf
- Nachbar A., Bojki [wł.Bojki. Zmyślōł i ũberzecowoł niejakiś A. Nachbar] wybrana bajka oryginalna – np. Jōzek w mieście oraz wybrany przekład np. Ten Sānger od Goethego
- Ptaszyński S. Ôszkubek utopek spod Rudy : godki starzika z Rybnika : ino do majoryntnych (raczej ostatnie klasy)
- Rokita Z., Kajś, przeł. G. Kulik
- Roździeński W., Officina ferraria, abo huta y warstat z kuźniami szlachetnego dzieła żelaznego (fragment np. na temat pierwszych kuźnic)
- Loch K., Godki z babciōm (może też II etap SP?)
- Pierończyk G., Plecionka i /lub Synek z familoka
- Grzegorzczak J. Kej niy urok to utropa
- Gwōźdź K., Myśli ukryte
- Wybrana jednoaktōwka (z konkursu jednoaktōwki po śląsku: <https://jednoaktowka.pl/>)
- Rokita Z., Weltmajstry
- Kałuża Henryk, ks. , wybór wierszy
- Wencel R., Jak zech boj pjyrsoy roz we Indjach
- Szewczyk M., Silesia Noir (fr.)
- Gałuszka K., wiersze (wybór)
- Szkaradnik K., Milka z Trześni (fr.)

Kontakt

Marcin Melon: marcinmelon1979@gmail.com

Autorzy

Dorota Koziół Żurawska

Marcin Melon

Rafał Szyma

Pomoc:

Grupa edukacyjna przy Radzie Języka Śląskiego

Uczestnicy konsultacji Propozycji w środowisku nauczycieli
(listopad/grudzień 2024)

Projekt „Edukacja Regionalna na Śląsku” sfinansowano z dotacji
Ministerstwa Edukacji Narodowej - umowa MEN/2024/DKO/2265

